

FARG'ONA VODIYSIDA TARQALGAN AYRIM BOG' ZARARKUNDLARINING  
TUR TARKIBI

Yo`lbarsova Ismigul Ibrohimjon qizi  
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

**Annotasiya:** Maqolada mevali bog'larda zararkunandalik qiluvchi hasharotlarning asosiy guruhi, tur tarkibi, turli zararkunandalari, ularning faoliyati natijasida o'simlikda sodir bo'ladigan o'zgarishlar, pigmentatsiyasini yo'qotishi ayrim holatlarda mevalarning sifatsiz, mayda, suvsiz bo'lib qolishi yoki qurish holatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

**Kalit so'zlar:** Pigmentatsiya, vegetatsiya, kontinental, entomofag, parazit, komstok, etxo'r.

**Kirish.** O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng aholining turmush darajasini oshirish va oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyojini to'la qondirishda qishloq xo'jaligi asosiy o'rinda turadi, shunday ekan hammaxo'r zararkunandalar va ularga qarshi kurashning samarali usullarini ishlab chiqish, ularni tur tarkibini, zarar keltirish xususiyatlarini o'rganish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. [1, 2, 3, 4, 5, 13, 16, 17, 18, 28, 29, 50, 51].

Ўзбекистон фаунасини тадқиқ етишга доир изланиш натижалари еълон қилинган бўлсада, маълум бир кичик худудда тарқалган шираларнинг тарқалиши, биологияси, экологик хусусиятлари ва зарар келтириши режали ўрганилмаган [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27]

Chunki mevali daraxtlarning vegetatsiya davrining uzoq davom etishi, hasharotlar uchun oziqqa manbaini turli tumanligi (barg, poya, meva, ildiz, gul) ularning turli hil vakillarini yashash uchun sharoit yaratadi. Lekin sharoitimizning iqlim keskin kontinental bo'lishi ko'p zararkunandalarning yaratish ixtisoslashgan zararkunanda turlarini ko'payishiga olib keladi. [30,31,32,33,34,35,38,39,48,49]

**MATERIAL VA METODIKA.** Bog'larda asosan hammaxo'r so'ruvchi va kemiruvchi turlar zarar keltiradi. Jumladan, shiralar, o'rgimchakkanalar, koksidlar, qandalalar, mevaxo'rlar, parvonalar, kapalak qurtlarini kiritish mumkin.

Quyida Farg'ona vodiysida keng tarqalgan ayrim zararkunandalarning tur tarkibi haqida tanishamiz (1-jadval).

1-jadval

**Mevali bog'larda tarqalgan ayrim zararkunandalarning tur tarkibi**

№	Zararkunanda nomi	Ilmiy nomi
1.	Qo'g'ir meva kanasi	<i>Bryobia redicorzevi</i> Pech
2.	Oddiy qo'ng'ir kana	<i>Tetranychus urticae</i> kach
3.	Buzoqboshlar	<i>Gryllotalpa gryllotalpa</i> L.
4.	Yashil olma shirasi Qon shirasi . Shaftoli shirasi Gilos shirasi	<i>Aptis ponia</i> De Geer. <i>Eriosoma lani gerum</i> Hausm. <i>Myzodes persicae</i> Sulz. <i>Myzus cerasi</i> F.

	O'rik- qamish shirasi	<i>Hyalopterus prunt</i> Geoffr
5.	Olma barg burgachasi	<i>Psylla mali</i> Forst.
6.	Kaliforniya qalqondori	<i>Diaspidiotus perniciosus</i> Comst.
7.	Akatsiya soxta qalqondori	<i>Parthenolecanium corni</i> Bouche.
8.	Ko'pxo'r qandala O'tloq qandalasi Nok qandalasi	<i>Catocoris biclavatus</i> H.S <i>Lyugus pratensis</i> L. <i>Stephanitis pyri</i> F.
9.	May xrushi	<i>Melontha melontha</i> L.
10.	Iyun xrushi	<i>Aphimallon sohsitialis</i> L.
11.	Iyul xrushi	<i>Polyphylla fullo</i> L.
12.	Yashil bronza	<i>Getoniya aurota</i> L.
13.	Kazarka	<i>Phynchites bacchus</i> L.
14.	Olma bargo'rari	<i>Luperus xanthopoda</i> Schrank
15.	Gilos changlatuvchisi	<i>Neuratoma remaralis</i> L.
16.	Olma gulho'ri	<i>Sciaphobus squalidus</i> Gyll.
17.	Kurtak uzunburgachasi	<i>Phyllobius oblongus</i> L.
18.	Olma kuyasi	<i>Hyponomeuta malinellus</i> Zell
19.	Meva kuyasi	<i>Hyponomeuta padellus</i> L
20.	Odimchi	<i>Bcarmia selenaria</i> Scuff
21.	Olma tunlami	<i>Cirzhoedia ambusta</i> F
22.	O'rik tunlami	<i>Calymnia subtilis</i> stgr

Bog' ekinlaridan ko'proq urug'li navlarni kechki navlari ko'proq zararlanadi. Shu sabadan bunday yosh ko'chatlar orasiga danakli ko'chatlarni aralashtirib ekin maqsadga muvofiq. Hosilni sifatli yig'ib-terib olish, ularni olma mevaxo'ri, gilos pashshasi, meva chirish kasalligi va boshqa zararkunanda tur va kasalliklarni kamayishiga olib keladi. Tuproq qatlamining haydalgan yerda saqlinishi, o'simliklar bilan o'sishi bilan birgalikda foydali entomofaglarni rivojlanishiga ijobiy ta'sir etib, ular changlatuvchilar, mevaxo'rlar, hammaxo'r va shira kabi zararkunandalar miqdoriy zichligini kamayishiga olib keladi. Entomofaglarni ikki guruhga yirtqich va parazit turlarga bo'lish mumkin. Yirtqich turlar o'lja organizmi bilan oziqlanishib zararkunandani qisqa kunda nobud bo'lishiga olib keladi. Ko'pincha (lekin hamma vaqt emas) yirtqich o'z o'ljasidan yirik bo'ladi. Yirtqich turlarga qo'ng'izlar, qandalar, to'rqanotlilar, pashshalar, beshikterbatarlar, tripslar, kop'lab o'rgamchak va kanalarni keltirish mumkin.

Parazit tur esa xo'jayin hisobiga uzoq muddat oziqlanib keyin o'z o'ljasini nobud bo'lishiga olib keladi. Parazit turlarga ko'p miqdordagi mayda pardaqaotli hasharotlar, taxin pashshalari. Parazitlar o'z tuxumlarini boshqa hasharotlar tuxumiga qo'ygani sababli, ularni tuxum parazitlari deb atadi. Zararli hasharotlar va o'simlikxo'r kanalar juda ko'p miqdorda ko'payishi mumkin edi, lekin tabiatda ularni ham tabiiy dushmanlari mavjud. [36,37,38,39,40,41,42,43,44,45,46,47]

**Xulosa.** Shunday qilib, Farg'ona vodiysida 20 turdan ortiq mevali daraxt zararkunandalari aniqlangan. Yuqorida keltirilgan zararkunadalar ichida eng kuchli zarar yetkazuvchi muhim turlar – oddiy va meva o'rgimchakkanasi, anor shirasi, komstok qurti, anor meva etxo'rlari ekanligi aniqlandi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Akramjonovna O. S. et al. Uy parmalovchisi (*Anobium Pertinax* L.) ning biologiyasi, oziqa manbalari va zarari //Ta'lim fidoyilari. – 2022. – T. 8. – С. 135-140.
2. Юнусов, М. М., Сабирова, Г. Х., & Абдурахимов, И. Н. У. (2022). ИНФЕКЦИОННЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ И ИХ ПРОФИЛАКТИКА. Science and innovation, 1(D3), 87-88.
3. Mirzakhililovich, Y. M., Nabibullaevich, K. F., & Abdulazizovna, K. B. (2021). ECOLOGICAL-GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION OF APHIDS (HOMOPTERA APHIDINEA, APHIDIDAE) IN THE FERGANA VALLEY.
4. Мустафакулов, Х., Юнусов, М., Юлдашова, Ш., & Шерматов, А. (2012). Некоторые экологические особенности озимой совки в Ферганской долине. Аграрный вестник Урала, (12 (104)), 37-38.
5. Юнусов, М. М., & Хабибуллаев, Ф. Н. (2021). ҚАТТИҚҚАНОТЛИЛАРНИ ЙИҒИШ ВА УЛАРДАН КОЛЛЕКЦИЯЛАР ТАЙЁРЛАШ. Scientific progress, 1(4), 103-107.
6. Юнусов, М. М. (2022). ТУНЛАМЛАР ВА АЙРИМ ЗАРАРКУНАНДАЛАРГА ҚАРШИ ТУРЛИ ХИЛ ҲАШАРОТ ТУТҚИЧЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Journal of Integrated Education and Research, 1(5), 110-117.
7. Mirzaxililovich, Y. M., & Nabibullayev, X. F. (2022). ASALARILARDA PARAZITLARI KELTIRIB CHIQUARADIGAN KASALLIKLAR. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 1(5), 478-480.
8. Мирзахалилов, М. М. Ў. (2022). ГИДРОХИМИЧЕСКИЙ СОСТОЯНИЕ ПРУДОВ РЫБОВОДНЫХ ХОЗЯЙСТВ И СЕЗОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ИХ. International scientific journal of Biruni, 1(2), 108-113.
9. Shamuradovna, M. M. F., Mirzakarim o'g'li, M. M., & Shokirovna, A. S. (2022). POLIZ QONGIZI-EPILYAXNA (EPILACHNA CHRYSOMELINA) NING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(13), 702-706.
10. Mirzakarim o'g'li, M. M., & Axmadali o'g'li, Y. A. (2022). BIOLOGIYA DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(13), 692-696.
11. Мирзакулов, А. М. (2022). ФИЗИКА ФАНИДАГИ КИНЕТИК ХОДИСАЛАРНИНГ РЕГЕССИОН ТАХЛИЛИ. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(23), 432-438.
12. Мирзакулов, А. М. (2022). ФИЗИК ХОДИСАЛАРНИНГ ЧИЗИКЛИ РЕГРЕССИЯ ТАХЛИЛИ. Science and innovation, 1(A3), 97-102.
13. Mansurjonova, G. (2020). The Main Notions Of Linguoculturology. Интернаука, (27), 85-86.

14. Akramjonovna, O. S. (2022). SAKKIZ NUQTALI SKRIPUN HYLOTRUPES BAJULUS LINNAEUS, 1758) QO 'NG 'IZIGA DOIR MA'LUMOTLAR. Principal Issues Of Scientific Research And Modern Education, 1(7).
15. Akramjonovna, O. S. (2022). KOKSINELLIDLARNING OZIQA ZANJIRIDAGI O'RNI. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(23), 439-443.
16. Akramjonovna, O. S. (2022). KOKSINELLIDLAR (COCCINELLIDAE) OILANING O 'RGANILISHI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(13), 733-737.
17. Akramjonovna, O. S. (2022). QORA UY YOG 'OCHQIRQARINING BIOLOGIYASI, EKOLOGIYASI VA ZARAR KELTIRISHI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(13), 727-732.
18. Mirzahalilovich, Y. M., & Akramjonovna, O. S. (2022). Use of species belonging to the Cossinellidae family and carnivorous beetles against pests. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(10), 89-99.
19. Назаров, М. Ш. (2022). ВЛИЯНИЕ РАЗНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ НА БИОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЫБ. THE EFFECT OF DIFFERENT ECOLOGICAL ENVIRONMENTS ON THE BIOECOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FISH. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(12), 839-842.
20. Назаров, М. Ш. (1995). Биологические особенности воспроизводительной функции серебряного карася *Carassius auratus* Gibello (Bloch, 1783) в разнотипных водоемах Узбекистана.
21. Ма'муров, А. А. (2021). MATERIALS FOR STUDYING CITY BARBELL (COLEOPTERA, CERAMBYCIDAE). Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(2), 102-110.
22. Маърупов, А. А., & Султонов, Д. Ш. (2020, June). *Xylotrechus namanganensis* Nd (Coleoptera, Cerambycidae) қўнғизининг биологияси ва зарар келтириш хусусиятлари. In Materials International scientific and practical conference “Protection and rational use of natural resources of the South Aral sea region” Nukus.
23. Маърупов, А. А., & Сапаров, Қ. А. (2022). ФАРФОНА ВОДИЙСИ УЗУНМЎЙЛОВ ҚЎНҒИЗЛАРИНИНГ (СОЛЕОПТЕРА: СЕРАМБЎСИДАЕ) ЭКОЛОГИК-ФАУНИСТИК ТАҲЛИЛИ. International scientific journal of Biruni, 1(2), 100-107.
24. Мауров, А. А., & Zokirov, I. I. (2021). UZUNMO 'YLOV QO 'NG 'IZLAR (COLEOPTERA: CERAMBYCIDAE) FAUNASIGA DOIR YANGI MALUMOTLAR. Academic research in educational sciences, 2(6), 603-611.
25. Маърупов-ўқитувчи, А. А. КАТТА ҚАЙРАҒОЧ ПЎСТЛОҚХЎРИНИНГ ОЗУҚА СПЕКТР ХУСУСИЯТЛАРИ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ Захириддин Мухаммад Бобур номидаги Андижон давлат университети, 208.

26. Shermatov, M., Botirov, E., Mukhammedov, M., Qayumova, O., Mirzaeva, Z., & Sotvoldieva, G. (2021). Distribution of Butterflies of the Family Sphingidae (Insecta, Lepidoptera) in the Fergana Valley. *International Journal of Virology and Molecular Biology*, 10(2), 27-33.

27. Yuldasheva, S. K., & Mukhammedov, M. M. GNA (2022). Dependence of Vertical and Horizontal Distribution of Juice in Nature on Soil-Climate Conditions. *RA Journal of Applied Research*, 8(01), 50-52.

28. Muhammedov, M. M., A'zamov, O., Xamidov, A., & Alimdjanova, M. (2021, July). **BIOLOGY AND COMPOSITION OF ICHTHYOFAUNA OF LAKE SARYKAMYSH.** In Конференции.

29. Kholikov, M. Y., Bekchonova, M. F., Kayumova, O. I., Yoqubov, A. A., & Usmanova, T. E. (2021). Protection of animals from the attack of blood-sucking pincers. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(8), 211-215.

30. Холиков, М. Й., & Маърупов, А. А. (2020). **СМЕШАННЫЕ ИНФЕКЦИИ И ИХ ПРОФИЛАКТИКА.** In НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: СОХРАНЯЯ ПРОШЛОЕ, СОЗДАЁМ БУДУЩЕЕ (pp. 223-225).

31. Mirzakarimovich, M. Y., & Nishonov, M. (2022). Studying the Efficiency of Teaching the Chemical Technology Course Using Information Technologies. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 13.

32. Нишонов, М. Ф., Юнусов, М. М., & Курбонова, Г. Р. (2020). **ПРЕПОДАВАНИЕ ТЕМЫ «АЗОТНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ» НЕТРАДИЦИОННЫМ МЕТОДОМ.** Проблемы современной науки и образования, (12-2 (157)), 39-42.

33. Mirzakarimovich, Y. M. (2022). **UNIVERSITETLARDA KIMYOVIY TEXNOLOGIYA KURSINI OQITISHDA MULTIMEDIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH.** *PEDAGOGS jurnali*, 20(1), 140-144.

34. Mirzokhid, M. Y. (2020). Improving the methodology of teaching chemical technology in the integration of information and communication technologies and pedagogy. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 788-791.

35. Mirkozimjon, N. (2021). **PREPARING FUTURE CHEMISTRY TEACHERS TO INTRODUCE REPRODUCTION.**

36. Sadokat, S. A., Ominakhon, M. G., & Maftuna, T. T. (2021). The Importance of the Study of Dendroflag Solids in the Fergana Valley. *Annals of Plant Sciences*, 10(12), 4467-4469.

37. Мирзошарипова, М., & Ахмаджонова, С. Ш. (2022). **ЎРГИМЧАККАНАНИНГ БИОЭКОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. О'ЗБЕКISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI**, 2(13), 707-711.

38. Ахмаджонова, С. Ш., & Каюмова, О. И. (2021). Биология фанини ўқитишда муаммоли таълим технологиясидан фойдаланиш. *Общество и инновации*, 2(4/S), 42-45.

39. Ахмаджонова, С. Ш., & Рахимова, Д. Х. (2020). К экологии щелкунов (coleoptera, elateridae) Ферганской долины. Общество и инновации, 1(2/S), 319-322.
40. Ахмаджонова, С. Ш., & Каюмова, О. И. (2021). Использование технологии проблемного обучения в преподавании биологии. Общество и инновации, 2(4/S), 42-45.
41. Mamatova M. A. Signs of the spread of anemia among the population and the role of blood in the body //INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876. - 2022. - Т. 16. - №. 09. - С. 16-20.
42. Abduxalilovna, M. M. (2022). YUQUMLI KASALLIKARNING TARQALISHIDA MIKROORGANIZIMLARNING RO'LI QONDA HIMOYA FUNKSIYASINING SHAKILLANISHI. Ta'lim fidoyilari, 8, 104-114.
43. Abdukhalilovna, M. M. (2022). Morphological structure of wheat grain with a high level of nutrient content. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 105-108.
44. Abdukhalilovna, M. M., & Davronovich, A. D. (2022). FORMATION OF PHYSICAL SKILLS THAT INFLUENCE THE MOVEMENT SYSTEM IN THE GROWTH AND DEVELOPMENT OF THE CHILDREN'S ORGANISM. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(10), 80-88.
45. SHaropovich, N. M., Salimovna, S. B., Xasanbayevna, R. D., & Islomiddin og, T. U. S. (2022). FARG'ONA VODIYSI BALIQCHILIK HOVUZLARIDA TARQALGAN KUMUSH TOVONBALIQ (*CARASSIUS GIBELIO*) NING MORFOBIOLOGIK KO'RSATKICHLARINI TAHLILI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(13), 686-691.
46. Gadoev, A., Turkistonova, M., Sharipova, B., & Payzieva, O. (2021). LESIONS OF HUMANS WITH SARCOSPORIDIA. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(12), 290-294.
47. Sultonov D.Sh,Zokirov I.I, Axmedova Z.Yu, Ma'rupov A.A, Yo'lbarsova I.I Meva po'stloqxo'r qo'ng'izining ( *Scolytus mali* bechst.) bioekologiyasi va ozuqa spektri// Yosh olimlar axborotnomasi (ilmiy jurnal).-Toshkent, 2020.- №1(3).-B 45-51.
48. Muhammadzikirovna, G. O. (2022). Trophic feeding of soybean pests with other plants. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 12, 16-19.
49. Yuldasheva, S., Gofurova, O., & Askarova, G. (2022). PROSPECTS OF CROP GROWING AND SIGNIFICANCE. Science and innovation, 1(D6), 298-302.
50. Xalmatova, S., & Akramov, A. (2022). KIMYOVIY O 'G 'ITLAR TARKIBIDAGI TURLI MODDALAR ORQALI TUPROQLAR QATLAMINI IFLOSLASHI VA UNING OLDINI OLIH CHORA TADBIRLARI. International scientific journal of Biruni, 1(2), 4-7.
51. Xalmatova, S., Gaybullayeva, M., & Akramov, A. (2022). O 'SIMLIKLAR OLAMIGA INSON FAOLIYATINING SALBIY TA'SIRI, HAMDA UNI OLDINI

**OLISH CHORA TADBIRLARI.** Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10-2), 947-953.